

A.- Woord Vooraf

De heer Kamiel Stevaux publiceerde in "Het Oude Land van Loon", in 1957 "*Een tweede kroniek van Brustem*" (1).

Het was een oude kroniek uit de Franse tijd, dus einde 19e eeuw. De titelbladzijde was onvolledig. Waarschijnlijk bevatte hij de naam van de schrijver, een oud-leerling van het vroegere seminarie in St-Truiden en een inwoner van Brustem. De titel kondigt de gebeurtenissen aan van 1792 tot 1797, maar de tekst eindigt reeds in 1793. Het origineel is verdwenen.

We hebben getracht aan de hand van deze kroniek een hedendaagse tekst te schrijven met hier en daar een passage uit de originele kroniek om de geest van die tijd te laten aanvoelen.

Naar onze mening was de schrijver van de kroniek uit 1792-93, zowel als deze uit 1798 één en dezelfde persoon: Eugenius Moriens, alias Moria, °1772-+1803 (2). Uit 1797 vonden we ook nog een titelblad van het "*Bureau de Bienfaisance*" in het Latijn door hem geschreven met vermelding van zijn naam.

We veronderstellen dat hij deze kroniek in of na 1797 schreef want hij vermeldde dit jaartal in zijn inleiding en hij sprak reeds over de algemene dienstplicht of conscriptwet, die pas in september 1798 uitgevaardigd werd. Hij schreef zijn kroniek over de "*rozenkransbidders*" in 1798. Enkele jaren later, op 13 jan. 1803, overleed hij, slechts 30 jaar oud.

Bronnen.

- 01.-Stevaux Kamiel.-"Een tweede kroniek van Brustem", in O.L.V.L., jrg. 12, 1957, blz. 103 tot 123.
- 02.-Moriens of Moria Eugenius.- Br.°19.12.1772-+13.01.1803.
 - z.v. Gerard Moria, Br.°1738-+1824, en Catharina Pexters, Zep.°1733-Br.+1804.
 - klz.v. Jan Moriens en Barbara Adjudant.
 - was in 1797 lid van het Weldadigheidsbureau.
 - studeerde aan het Klein Seminarie te St-Truiden.
 - zijn jongere broer, Jean-Arnold, Br.°22.05.1774-+25.05.1819, huwde op 25.10.1795 met Catharina-Elisabeth Van Boven, °Ord.17.05.1777.
 - deze broer was in 1795 en in 1814-1818 in dienst van de Franse bezetter als "adjoint-au-maire".
 - zijn oudere zuster Johanna-Barbara, °24.07.1771-+28.09.1801 huwde op 09.02.1796 met Simon Van Ormelingen, Br.°05.07.1768-+22.12.1840, z.v. Egidius Van Ormelingen en Catharina Loix.
 - woonde in een huis"neffens den kapelhof", dat toebehoorde aan de kerkfabriek.

V.D.01.

B.- De kroniek gepubliceerd door K. Stevaux

TRAGAEDIARUM / ANNO MILLESIMO / SEPTINGENTESIMO /
NONAGESIMO SECUNDO / TERTIO - QUARTO - QUINTO - SEXTO /
SEPTESIMO IN PAGO NOSTRO / BRUSTHEM GESTARUM /...../
BO.....EUS MO.....WIS.....TUN./....TEMPORIS IN SEMINARIO /
TRUDONENSI....- EI / / RHETOR MEMORIAM /..... /
FECI.

**Mitte Manum Meseris Miserans
Miserere Maria**

Bellum Malorum omnium Trisissima est scaturigo.
Urbes quippe proternit Munitissimas? Tempa evertit affabre
constructa?
Decore omni viduat provincias? Regum scepra aequat Ligonibus?
Furente Marte abiguntur pecora? Non sine communi Dispendio
solvuntur commercia? Infestantur latrociniis viae? Proedonibus
undique horrent Maria? Bonorum Morum Edax. Eheu religionis
destructio? Verbo
Infortunatissimum omni fortunae involvit Naufragium.

Vertaling:

VAN DE TRAGEDIËS / IN HET JAAR DUIZEND / ZEVENHONDERD /
TWEENNEGENTIG / DRIE - VIER - VIJF - ZES - ZEVEN IN ONZE
GOUW / GESCHIED TE BRUSTEM /..... /
BO....EUS MO.....WIS...TUN./...VAN DE TIJD IN HET SEMINARIE /
VAN SINT-TRUIDEN .. / / DE REDENAAR HERINNERING /..... /
IK HEB GEMAAKT.

**Leg uw hand vol medelijden op de ongelukkigen.
Heb medelijden, Maria.**

De oorlog is de droevigste bron van alle kwalen.
Immers richt zij zeer versterkte steden te gronde? Verwoest zij
kunstzinnig aangelegde tempels? Berooft zij de provincies van hun
schoonheid? Maakt zij de scepters der koningen gelijk aan houwelen?
Worden tijdens het razen van de oorlog veestapels weggeleid? Gaat

het handelsverkeer ten onder niet zonder gemeenschappelijk verlies? Worden de wegen onveilig gemaakt door rooftertijden? Huiveren overal de zeeën door de rovers? Zij is de afbreker van de goede zeden. Ach, de afbraak van het geloof? Door het woord..
De allerongelukkigste schipbreuk verzwelgt ieder fortuin. (1)

"Den oorsprong van alle quaed en ellenden is de Zonde. 'T is dan door de zonde, Alderliefste Broeders, dat Godt altijd regtverdig, de landen van Vranckenrijk, Braband, 't Luikerland, met alle henne inwoonders met oorlog, hongersnood, die-rentijd, sterften en andere ontelbaere plaegen heeft gestraft. De zonde en resideerde (woekerde) in het jaar 1790, 1791, 92, 93, 94, 95, 96, 97 en soo vorts, niet alleenelijk onder het gemeijn (gewoon) landsvolck, niet alleenelijk onder den hoogen wereldschen staet, maer ook onder de geestelijke, Godt Beterdt. Daar was niet eene zonde, dewelke onder ons ellendig volck niet en swierde (tierde)".

Vooreerst was er onder het gewone volk de zonde van onkuisheid in overvloed te vinden, zo hatelijk aan de goede God. Om maar niet te spreken over de zonde van hovaardigheid en de onverzadelijke begeerte naar de tijdelijke en vergankelijke goederen. De onverschilligheid voor de goddelijke dienst was zeer groot. Geen pen kon de haat en de nijd beschrijven; de valsheid en andere judassen waren er in overvloed.

"De zonde van dieverij was soo groot, dat eene mensch bijna 's nagts niet en durf buijten zijn woonstede gaen, ja wirden bij klaeren dag op opene wegen van de schelmen aengerand ende selfts voor 2 schellingen het leven ontnomen. Ik laete ul:, lieve broeders, dan dencken hoe het 's nachts in de huijsen ginck, want 't is wel te beweenen, eenen goeden mensch durfde bijna op zijn beddeke niet meer slaepen omdat men alle oogeblicken hoorde: hier waeren de menschen in huis vermoord, daer waeren sij 's nachts handen en voeten te saemen gebonden en onder het bedt, als het de schelmen op de menschen wirpen, bijna versmagt; dan was er wederom een vercken gestolen, dan koeijen, dan perden, zoodat er in 't geheel geene rust voor ons arme landslieden te vinden was".

De zonde van hovaardigheid was ook zo groot onder de edele staat, dat zij alle maanden *"een ander modeken volgden"*; zij waren zo zottelijk gekleed, bijzonder het vrouwenvolk, dat zij meer op vermomden en monsters geleken dan op mensen. En indien een schilder hun hoofd eens uitschilderde gelijk het inderdaad lelijk was, jullie zouden niet zonder reden daarvan verschrikken. Ik laat jullie nu oordelen, allerliefste vrienden, of de oneerbaarheid en dartelheid onder zulk volk ook niet zou aanwezig zijn, terwijl de hovaardigheid en dartelheid gewoonlijk samen wonen. Zij waren buitengewoon onverschillig voor de goddelijke dienst. Zij waren schromelijk eierzuchtig.

"Zij waeren besmet met eene onuijtsprekelijke gierigheid tegen den armen, jae zoodaenig dat zij het sweet der landbouwers in 't lijf zopen". Want nooit konden zij hun landen duur genoeg verpachten. De gewone prijs der landen was in die tijd honderd gulden voor een

bonder land en daarbij moest de landbouwer nog "alle contributies, alle lasten, taxen en schattingen draegen. Ook was den gemeijnen (gewone) prijs ten halve schoof (2) ende dan moest den landbouwer het zaadgraan geheel doen; geheel mesten, alle lasten, die op de landen gevraagd wurden, betaelen, en daer en boven voor ieder land nog twee cirwiën (corvees, herendiensten) doen ieder jaer".

De haat en de nijd, met één woord alle slag van zonden, huis- den onder alle volkslagen. Men herkende geen "domistieken" (knechten) meer uit meesters of meesteressen.

Het is niet alleen door de zonden van de wereldlijken, dat God de hiernavolgende straffen naar ons ellendig volk heeft gezonden, maar ook door de fouten en gebreken van de geestelijken en religieuzen. Want onder veel geestelijken heerste een grote glorie en wereldse pracht. In veel geestelijken woonde een onbeschrijfelijke buitensporigheid en grote koppigheid. Indien men aan hun wil niet voldeed, nochtans in zaken die niets met godsdienst te maken hadden, dan werd je jarenlang gehaat. Indien je voor hen iets deed, zoals een karwei of iets dergelijks, daar waren er velen waar je nog geen beet te eten kreeg, zelfs geen druppel bier. De geldzucht, die in veel geestelijken woonde, is niet te beschrijven. Ik wil hier een voorbeeld aanhalen: omstreeks 1789 was het klooster of de abdij van Sint-Trudo zo geïnteresseerd in het aardse goed, dat zij in ons dorp de tienden der aardappelen wilden innen met geweld. Ons dorp heeft dan, nadat die geldzuchtige religieuzen het dorp Brustem lange tijd "getemteert" (geplaagd) hadden voor die aardappeltienden, ons dorp heeft dan, zeg ik, tegen hen een proces ingespannen. En al is 't dat het gestolen was, het dorp zou nochtans het proces verloren hebben, omdat zij zo machtig rijk waren; zij zouden de advocaten de ogen uitgestoken hebben of zouden ten minste het dorp voortdurend geplaagd hebben. Maar korte tijd nadien zijn de Fransen hier neergestreken en zo is de zaak stilgevallen. Was het niet goddeloos voor een geestelijke om de burgers van Brustem zo te "praemen" (dwingen) om onrechtvaardig goed te bekomen? Was dat de stichter van hun klooster Sint-Trudo volgen? Zij volgden hem helemaal niet! Want die hoge heren konden immers met geen geschoren hoofd gaan zoals hun voorgangers, die heilige mensen geweest waren. Maar zij, zij moesten hun haar behouden en dan nog "coifferen" en opdat zij hun haar zouden mogen dragen, las ene uit het klooster alle dagen missen, tot voldoening van het te buiten gaan van hun kloosterregel. Waarom deden zij dit nu?

Ik zal het rechtuit zeggen: 't was om geen andere reden dan uit hovaardigheid. Hun kloosterregel leerde hen ook niet, dat zij goederen en landen moesten kopen, nochtans deden zij dit.

Het is voor mij geen wonder dat zij vervolgd zijn geworden en uit hun klooster zijn gejaagd, gelijk gij verder zult horen, want God kon dit niet meer aanzien. Maar dit geldt natuurlijk niet voor alle geestelijken. want daar zijn er die zo goed leven dat zij in deugden uitmunten gelijk een brandend licht op een kandelaar. Ik wil mij ook niet beroemen in het schrijven van andermans zonden, of mij verontschuldigen, daar ik ook, allerliefste broeders, een groot zondaar ben.

Dat de geldgierige duivel onder het rijk volk woonde, blijkt hieruit: omstreeks het jaar 1786 of 87 heeft de heer Stappers, heer

van de vrijheerlijkheid Brustem (3), door de opruiing van enige verblinde dorpsbewoners, alle dorpsstraten, alle drie- sen, alle gemeentegronden willen in bezit nemen. Ja, 't was zover gekomen, dat hij verbood om aan ons eigen bomen te kap- pen. Niemand durfde zich daar tegen verzetten, de ene had lan- derijen in pacht van de heer, anderen vreesden hem persoonlijk, nog anderen waren op diverse manieren aan hem behangen, sommigen waren bevreesd omdat de drossaard, met name François Vanham (4) van St-Truiden de naam opschreef van degene die een opmerking wilde maken. Er was niemand die het eerst durfde protesteren tegen zijn gebod.

Doch was er iemand, genaamd Gerard Moria (5), die het aandurfde zich te verzetten tegen het bevel van de dorpsheer Willem de Stappers. Nadat hij zijn protest uitgesproken had, kreeg hij de steun van de omstaanders. Drossaard Vanham noteerde zijn naam. Nadien schreef hij snel een valse overeenkomst, waarin bevestigd werd dat de gemeente het verzoek van de heer de Stappers had toegestaan. Zonder het protest van Gerard Mo- ria, zou de dorpsheer in bezit gekomen zijn van al de gemeentegoederen. Want daar was toen iemand die dit vals contract van de drossaard gezien had. Er ontstond onmiddellijk een gro- te opschudding en de bevolking nam de drossaard gevangen.

"Echevin Gilis Moria (6) haelde met den eenen 2 vremde men- schen, die daer waeren, tot getuijgen van het valsch contract. Dog toen verzoekde den drossaert, terwijl hij gevangen was, te mogen gaen naar St. Truijden om den heer te spreken ende tot pand in sijne plaetse den schoutert (7) blijvende".

Drossaard Vanham liep snel naar de Ridderstraat in St-Truiden (8), maar de heer was op dat ogenblik te Brustem. De wetsdie- naar haastte zich dan naar het kasteel om de gebeurtenis te vertellen. De heer Stappers schrok geweldig en heeft de zaak *"nettekens laeten steken"*.

Daar werd omstreeks de jaren 80-85-90 weinig toezicht gehouden vanwege de politie en de rechters op de dieven en schelmen, die zelden verontrust werden. Anno 1784 op de derde dag van de eerste maand is er een grote watervloed geweest.

Tot nu toe hadden wij in het dorp nog niet veel last van troe- pen gehad. Maar de dorpsbewoners hunkerden ernaar om deze te zien en toen de keizerlijke troepen uit Holland terugkeerden, liepen veel mensen naar de Luikersteenweg om hen te bekijken. Maar daarna hebben zij meer troepen gezien dan hun lief was. God heeft ook door verschrikkelijke tekens laten blijken dat de op komst zijnde verwoestingen een straf waren voor de zon- den.

Omstreeks het jaar 1788 zijn er 's avonds om halftien in de lucht honderden en duizenden vuurpijlen verschenen, die van alle hoeken van de wereld door elkaar vlogen. 't Was beangstigend genoeg om dood te vallen, want ik heb het met mijn eigen ogen aanschouwd. Zij waren zo ongeveer twee cubitus (9) lang; met vooraan een dikke knots en achteraan een brede vuurrode staart. Ik durf wel zeggen, dat een tijdje nadien, veel mensen dit schouwspel in de lucht gezien hebben: een menigte kleine soldaten, marcheerden met compagniën door de lucht en ze scho- ten op bevel naar elkaar. *"En waeren dit geen zekere teekenen genog van een geweldige verwoesting; eventwel*

de menschen ble- ven versteent in de zonden".

Anno 1790 is het gene winter geweest, zodat het graan met Pa- sen tot aan de broeksband kwam. Anno 1789 in augustus begon de revolutie te Luik. Daarna is er in Brabant een opstand uitgebroken, omdat de keizer (10) enige grote kloosters wilde "*supprimeren*", terwijl indien hij er enige kleine had afgeschaft niemand zich daartegen had verzet. Deze grote kloosters maakten iedereen wijs dat er voor het geloof moest gevochten wor- den en zij hebben dit wel goed georganiseerd. Want de kloosters, bijzonder de grote abdijen, onwetend wat zij met hun geld moesten doen, begonnen mannen aan te werven, te paard en te voet. Veel pastoors predikten aan de jeugd om voor het ge- loof te vechten, maar in werkelijkheid was het om hun geld te kunnen behouden. De jonkheid, in de mening dat de mening dat hun godsdienst in gevaar was, verzamelden zich en vormden een sterk bewapend leger. Zij streden moedig tegen het keizerlijk leger en verjoegen dit uit Diest, Leuven, Brussel, Antwerpen, Mechelen, Gent, Turnhout en menige andere plaats. De Oostenrijkers vluchtten in de richting van Luxemburg tussen de ber- gen, maar de Brabanders achtervolgden hen.

Daar konden ze niet meer winnen, want hun oversten pleegden verraad: zij hadden "*smisasse*" in plaats van poeder in hun "*cartoussen*" gestoken en tijdens het gevecht heeft niemand kunnen schieten. Toen zijn ze uiteengevallen in drie, vier partijen, zodat ze onder elkaar begonnen ruzie te krijgen en daarna is hun generaal, Vandernoot, gevlucht. Stilaan keerden zeterug naar huis. Eens thuis vernamen ze dat er hier en daar doden waren gevallen: eenentwintig duizend, waaronder ook edelen.

Toen de keizerlijken uit Brabant wegtrokken passeerden ze te Brustem en hebben er gelogeed. Ik weet niets anders te zeg- gen, als dat zij de mensen sloegen, omdat ze hen niet konden geven wat ze vroegen. Dit was de eerste aanval op het arme Brustem.

De revolutie in 't Land van Luik begon anno 1789, in augustus. De Luikse patriotten kwamen in verzet tegen de geestelijkheid en de adel van Luik, omdat de burgers allerhande tol en ac- cijnzen moesten betalen, terwijl er vrijstelling bestond voor geestelijken en edelen. Zo was het ook op het platteland. Daarna zijn de Luikse burgers in opstand gekomen tegen hun prins (11). Onmiddellijk nadat zij twee of drie kopstukken gevangen hadden, heeft "*het gepuffel*" meegedaan en zo was dra de hele stad in rep en roer. De prins werd "*in arrest genomen*". Enige dagen nadien hebben zij de prins laten ontsnappen. Deze prins riep de palsprins (12) ter hulp en deze is de Lui- kenaren komen bestormen.

De Luikenaren bewapenden zich en op Sinksendag 1790 togen ze naar St-Truiden, dat de prins welgezind was, om de stad in te nemen. De burgers van St-Truiden, tijdig verwittigd, hadden alle straathoeken maar bijzonder het stadhuis bezet. De kolonel van de patriotten liet aan de Brustempoort vragen of men de stad wou overleveren, maar de magistraat antwoordde trots: "*Neen, neen, toont uwe cloekhijd*". Dan zijn de patriotten met twee kanonnen langs de Sint-Pietersbuiting aan de Klokkempoort ingevallen. Die van de stad zijn dan beginnen te schieten, de patriotten ook. Daar was zulk geraas van geschut, dat het leek op een slagregen. Het zag er naar uit dat er geen levende ziel zou

overleven.

"Als zij al avancerende in het midden van die straet waeren, quaemp er eene scheut ievers uijt eene venster, dewelke den oversten getreft hebbende, is van zijn perd doot ter aerde gevallen, hetw: ik voor mijn eygen oogen gezien hebbe, want ik was tusschen het volck. Hier door zijn de patriotten soo ver- bittert geworden, dat zij al loopende het stadhuijs hebben in- genomen; maar al die op het stadhuijs waeren, hadden al in tijds de vlugt genomen behalven eenen, denwelken de patriotten aldaar gevonden hebbende, hebben hem bitterlijk vermoordt".

's Anderendaags werden de huizen van de kopstukken geplunderd, al de meubels werden op een hoop gedragen en verbrand. Lelijk om horen, want 't waren zo schone meubels. Dit is geschied bij mijnheer Meesters (13) en "In den Wolf", (14) enz...

De oorzaak van dit gevecht was dat de abdiijheren van St-Trudo de burgers opgehitst hadden om te vechten. Zo zouden zij vrijblijven van accijns en tol.

Daarna zijn ze Hasselt beginnen te versterken tegen het geweld der Palsen. Hier deden de burgers ook mee. De Palsen begonnen de stadspoorten te bombarderen met hun kanon. Die van de stad hebben dan terdege onder de Palsen "*gerammelt*", want een ka- nonnier schoot tweemaal naar de Palsen, die enkele doden mochten tellen. Er waren zes of zeven huizen in de stad platgeschoten.

De patriotten hebben dan de Palsen achtervolgd. Alle dorpen moesten volk bijeenbrengen, te paard en te voet. Hier in ons dorp werden er strijders te paard opgeëist, voorzien van ge- tuig en wapens. De eerste keer werd er geloot wie er moest gaan, iedereen beefde van schrik. Dan is ongeveer het derde deel van het dorp naar Bodeu (15) gegaan. Na een tijdje moesten er anderen gaan. Daarna weer anderen, dus tot driemaal toe. De derde keer was het daar wel verschrikkelijk, want de Palsen begonnen van zeer dichtbij te schieten. De Luikse kolonel trok na die schietpartij met al zijn volk ten strijde. Men vroeg hem of hij zijn mannen naar de slachtbank wou leiden, vermits ook de Pruisen waren aangekomen. Terstond verspreidde dit gerucht zich en de boeren gingen op de loop. Men liep door het graan lijk een kudde schapen naar Bodeu toe. Toen zijn de Palsen weggetrokken nadat de Luikenaren hen wilden vermoorden. Zij hadden bijna een uur op handen en voeten gekropen om de Palsen te betrappen, maar er loste iemand een schot en toen namen de Palsen de vlucht. De boeren zijn toen naar huis gekomen, zonder dat er ene van Brustem sneuvelde.

Een tijd nadien zijn de Pruisen gekomen om de vrede te herstellen. Er moest geld betaald worden. Ten tijde van die op- stand moesten alle inwoners "*coquaerden*" op de hoed dragen of zij werden gevangen genomen. De Luikse patriotten hadden hun slag thuis gehaald. Zij hadden gebrand en andere feiten bedreven, want zoals het gewoonlijk gaat, als zij de vinger kregen wilden zij ook de duim hebben.

In die tijd begon het kwaad al de bovenhand te krijgen. Ieder- een deed bijna waar hij zin in had tijdens de Luikse revolutie. Iedereen van het dorp ging op jacht, toch dat was geen onrechtvaardige zaak, omdat het wild zo maar in de natuur leefde.

Dit was nog maar het begin van de droevige tijden die wij doorstaan hebben. Daarna is de revolutie begonnen in Frankrijk in het jaar 1789. Zij hebben hun koning gevangen gezet. De oorzaak hiervan was dat het rijk volk de granen opkocht en naar andere landen zond om daar dan winst op te nemen. Daar- door werd het moeilijk voor de arme mensen om te overleven. Maar God heeft dit land erg geplaagd en ons ook. De overheid behandelde haar onderdanen niet lijk het mensen betaamt maar als tirannen. De adel was zo geus geworden en zo slap in reli- gie, dat er niet meer een enkel vonkje van de heilige religie in hen brandde, hoewel zij de anderen het voorbeeld hadden moeten geven.

De keizer van Oostenrijk kon niet verdragen dat de Franse na- tie hun koning, zijn schoonbroer (16), zou gevangen zetten, en is met een klein leger afgekomen. Van dit leger hebben wij ons deel gekregen, want voor een niet sloegen zij de burgemeesters dat hun knoken kraakten. Waar de Oostenrijkers gelogeed waren moesten de boeren alles bekopen. Zij dronken brandewijn uit een bierglas met hun spek en moesten bedden hebben om op te slapen of er werden slagen uitgedeeld.

Zij trokken dan naar Frankrijk om daar ook alles, gelijk zij in Holland en Brabant gedaan hadden, te kalmeren en meenden dadelijk Parijs te kunnen veroveren. Maar God heeft het niet gewild, want zij zijn niet verder geraakt dan de grenzen van Frankrijk. Denk maar niet dat de keizer alleen was. Er waren ook nog Engelsen, Spanjaarden en Pruisen. Die Pruisen veroverden de Elzas (17). Ze hadden daar enkele steden ingenomen. Ze brandden veel huizen af en de dorpen lagen helemaal plat. De mensen van de overwonnen steden en dorpen, die niet gevlucht waren, werden vermoord. Zij nagelden ze met handen en voeten aan de muren; de vrouwen werden de borsten afgesneden en nog meer ongehoorde pijnigingen aangedaan tot de patriotten van Frankrijk, sterker en sterker wordend, het hele Pruisisch le- ger omsingelden en gevangen namen. De Pruisen beloofden naar hun land terug te keren, waarop de Franssen hen lieten vertrekken. Maar zij waren pas uit hun handen of zij begonnen weer dapper tegen de Franssen te vechten. Maar het duurde niet lang, want toen zijn ze, in plaats van te vechten, de rijke vluchtelingen uit Frankrijk gaan plunderen, die rond Koblenz (18) verzameld waren. Deze vluchtelingen waren meestal edellieden en 's konings lijfwacht, die dachten dat de revolutie niet lang zou duren.

Enige tijd later, toen de natie in alle steden de bovenhand had, hebben ze in Parijs en andere steden de geestelijken, die hun eed niet wilden afleggen, overvallen. Daar zijn honderden bisschoppen voor hun geloof vermoord, daar zijn ontelbare geestelijken voor die eed gehalsrecht. Daar is zo een grote verwoesting in Frankrijk gekomen, dat er 25 duizend mensen in Parijs, op één dag vermoord werden.

Nog verschrikkelijker is het gegaan in de provincie Vendée (19) genaamd, omdat die provincie koningsgezind was. Ze hebben die provincie de knie doen buigen. Maar de inwoners hebben zich moedig geweerd. Het schijnt dat God wilde hebben, dat daar een verschrikkelijke moordpartij gebeurde. Men heeft de streek overwonnen en de natie heeft al wie zij vonden vermoord zodat het onnozel mensenbloed met hele golven langs de aarde liep. Daarmee was dat moorddadig volk nog niet tevreden. Zij hebben hele

kudden vrouwen en kinderen in de velden samengebracht, naast elkaar doen zitten en zo zijn ze allemaal door het hoofd geschoten. Deze moordpartij is in die provincie gebeurd, 50 uren wijd en 50 uren breed hebben zij geen levend hart gelaten. Is het niet om te bezwijken van droefheid wanneer men zoiets hoort?

Het is niet alleen daar gebeurd, maar ook in veel andere steden zodat de aarde voortdurend met bloed geverfd was alsof het bloed geregend had. De kastelen en de hoven van de edellieden werden afgebroken, verbrand en vernietigd. Indien iemand maar een oneffen woord sprak tegen de natie, werd hij dadelijk opgepakt en vermoord.

Om dan terug op ons verhaal te komen. Ondertussen waren de vluchtelingen te paard van Koblenz naar hier afgedaald en kwamen in veel steden en dorpen van ons land logeren.

Anno 1792.

Een groot eskadron kwam naar ons dorp toe en toen zij op het dorpsplein verzameld waren heeft één der gemeentenaren in het Frans hen gevraagd waarom zij ons voedsel moesten komen opeten en dat zij maar in hun land moesten gebleven zijn. Eén der vluchtelingen antwoordde dat het door een order van de prins van Luik was. De boer zei dat de Luikse prins ons geen eten zou geven wanneer wij er geen meer hadden en dat zij allen maar schelmen waren. Daarop greep de Franse vluchteling de boer bij de kraag, wilde hem aan de paardenstaart binden en trok zijn degen. Hierop ontstond een groot ongenoegen. *"Daer wird seffens met twee klokken allerm getrokken ende de geheele gemeijnte van Brusthem quaem op de been, den eenen met een roer, den anderen met schuppen, met gaffelen en ander geweer ende sij souden er dapper onder gemoort hebben, ten sij hij den voorschreven boer hadden losgelaten ende de vlugt genomen hadt"*.

Daarna is alles stil geworden. De Fransen logeerden bij de boeren en maakten grote onkosten. Alle andere dorpen zijn door Luik vergoed geworden, maar ons dorp was te traag om moeite te doen en betaling te eisen. Daardoor is de schuld van 2.200 gulden niet vereffend geworden.

Ondertussen kon keizer Leopold II (20) de Fransen niet meer tegenhouden en is naar Duitsland moeten uitwijken. Op 22 nov. 1792 arriveerden de Oostenrijkers op de Nieuwe Steenweg. De Fransen volgden hen op de hielen en kwamen toe op St-Catharinadag, 25 nov. 1792. Het keizerlijk leger kwam uit Brabant in Brustem en sloeg haar legerplaats op in en rond het Singelveld (21) op de avond van 22 november. De soldaten vielen de huizen binnen omdat het begon koud te worden en aten al op wat zij vonden. Hier en daar mishandelden zij de mensen, maar de Fransen waren nog erger gelijk jullie zullen zien. De mensen zaten met de schrik want ze dachten dat er hier een veldslag zou geleverd worden. Bij verscheidene boeren werden hooi, stro en haver van de zolder gehaald en meegenomen.

Na anderhalve dag vertrokken de keizerlijke troepen. Er werden karren, wagens en paarden opgeëist om hen weg te voeren. De voerlieden dachten dat ze nooit meer naar huis zouden terugkeren. Zij maakten de veldslagen tegen de Fransen mee en zagen veel: hier iemand wiens hoofd door een kanonbal aan stukken werd geschoten,

ook iemand die in de buik werd gewond. Denk maar eens wat een angst dit was voor onze arme voerlieden, die meestendeel bij de Oostenrijkers moesten blijven tot over de Rijn en dit tot de maand maart 1793, toen de keizer weerkeerde.

Daarna zijn de Fransen gekomen. Zij waren bijna ontelbaar en ook in ons arm dorp kozen zij hun legerplaats op 25 nov. 1792. Zij kaptten veel bomen uit om vuur aan te steken en liepen de huizen af. Ze namen meubels, kleren, geld en de levensmiddelen der landlieden mee. Ook het voedsel der dieren als hooi, haver, stro en hele havermijten ontnamen zij aan de arme dorpingen. Deze grote menigte vertoefde anderhalve dag ter plaatse. De eerste dag was er een wacht van de keizerlijken op de Saffraanberg (22) gebleven, welke de Fransen kwamen aanvallen in het dorp. Dadelijk trok het hele Franse leger er heen. Denk maar eens wat een schrik wij als gemeentenaren van Brustem hadden, bij het gedacht dat op ons grondgebied zou gevochten worden. Want indien zij slag geleverd hadden, dan zou er zeker geen huis in Brustem recht gebleven zijn. Maar nadat de Oostenrijkers verjaagd waren, zijn de Fransen weergekeerd tot 's anderendaags omstreeks de middag. Dan zijn ze de keizerlijken gevolgd en ons dorp heeft weerom karren en wagens moeten inleveren en deze mensen zaten in net zo grote gevaren als de voorgaanden. De Fransen hadden deze keer veel geld achtergelaten en waren ook zo wreed niet geweest als de Oostenrijkers.

Ik wil het nog uitweiden over de geestelijken. De echte oorzaak waarom keizer Jozef de kloosters in Brabant had willen temmen was, zo heb ik dikwijls horen vertellen, dat wanneer de keizer eens in Brabant op bezoek was, veel kloosters smeebeden aan zijne majesteit indienden, over elkaar klagend: het ene klooster deed dit, een ander klooster deed dat. De ene roddelde over de andere, zodat er in 't geheel geen goed gedrag was in veel kloosters. Daarom wou de keizer hen wat temmen.

Ik wil ook handelen over de benauwdheid der geestelijken. Alvorens de Fransen hier arriveerden deed het gerucht de ronde dat zij de geestelijken allemaal zouden vermoorden. Dit bezorgde een grote schrik aan hen en aan ons. Velen, ook het rijk volk, liepen mee met de Oostenrijkers naar Duitsland. Dit begon van 11 nov. 1792 tot dat het keizerlijk leger voorbij was. Ook de heer van ons dorp vluchtte (23) en zo hadden wij van niemand enige voorspraak om ontlast te worden van de inkwartiering die dagelijks gebeurde. Want het scheen dat de hel uitgebroken was.

De Fransen kwamen met enkelen in Luik vechten. Verblinde Luikenaars, die Fransgezind waren, joegen de keizerlijken uit de stad, hetwelk hen daarna zuur is opgekomen. Op het platteland waren er ook veel Fransgezinden, ook in Brabant, maar zij zijn ze zo moe geworden als platte kaas; toch enigen zijn verblind gebleven.

Om niets te vergeten, weet eerst dat zolang de Fransen in het land geweest zijn, niemand zelfs de geestelijken niet, zou durven uitgaan *"sonder eene coccaerde aen den hoed, want sij leefden leelijk met de landslieden"*. Nadat zij Luik ingenomen hadden, belegerden zij Maastricht. Daar verdedigden de keizerlijken zich wel. Zij hebben dan Maastricht omsingeld met een groot leger en het ander deel is naar Keulen vertrokken.

Noteert dat zolang als de Fransen in ons land waren, dat er niet één dag voorbijging of ons dorp lag vol soldaten, die daarna altijd naar Maastricht trokken. Dit duurde drie volle maanden. Zolang als zij in het land waren, durf ik zeggen dat er de ene dag door de andere vijftig man in ons arm dorp gelo- geerd hebben. Zelden hadden zij vlees of brood bij. Elke dag had ieder huis zijn beurt om eten en drinken te verschaffen. Het was niet om uit te blijven houden; er was helemaal geen rust meer. Alle dagen luidde de klok twee à drie keer: dan was het dit, dan dat. De landslieden werden zo tot de grootste ar- moede gebracht.

Toen de Fransen Aken ingenomen hadden en zeer dicht bij de keizerlijken kwamen, is de keizer, nadat zij ongeveer drie maanden in het land geweest waren, met al zijn manschappen de Fransen nabij Keulen aangevallen. 't Was voorwaar zijn hoogste tijd, want Maastricht zou zich de dag nadien overgegeven heb- ben aan de Fransen. Hij heeft dan "*met sijne groote armeye*" de Fransen nabij Keulen op de vlucht doen slaan. Hij heeft daarna Maastricht ontzet.

De Fransen liepen van nabij Aken in één trek met hun heel le- ger naar Brustem; al wederom naar dat arm Brustem. De oorzaak dat de legers hier gedurig hun legerplaats namen, was dat zij hier veel bronnen en waters (24) vonden. En ook dat wij zo dicht aan de Luikersteenweg liggen. Zo werd Brustem steeds ge- plunderd, terwijl er veel afgelegene dorpen waren die geen Franse soldaat te zien kregen.

Vooraleer de Fransen uit Luik vluchtten, heeft eerst het vuil gepeupel van Luik de keizerlijken twee of driemaal tot buiten de poorten van Luik geslagen, maar ze zijn dan samen met de Fransen gaan vluchten.

Het Franse leger arriveerde te Brustem, met een ontelbare me- nigte op 6 maart 1793, 's avonds te 9 uur. Zij verbleven hier drie dagen en vier nachten.

Vooreerst de volgende tragedie. Op het ogenblik van het vertrek van de Fransen uit het Land van Luik kwam de droeve tij- ding dat koning Ludovicus XVI, koning van Frankrijk, die lange tijd gevangen had gezeten, was vermoord door de Franse natie, met volle kennis van iedereen. En om jullie, mijn allerliefste vrienden, de goddeloze daden der Fransen beter te laten begrijpen en te overwegen, heb ik hier de volgende gebeurtenis op rijmdicht gesteld.

Rouwgezang over de moord van Ludovicus XVI, koning van Frank- rijk, begaan te Parijs op 21 jan. 1793. (op de wijze van Baten)

1° *Ellendig fransche land;
Wat doet gij ons beschouwen?
Wie kan, als hij het hoort,
Zijn traenen wederhouwen?
Wie kan, door redens kragt,
Betoomen zijn gemoed?
Als gij zoo wreed bedrijft
En grouwzaam dingen doet!*

2° *Wie heeft het ooit gehoordt?*

Wat mensch heeft ooit gelezen?
Wie heeft het ooit gezien,
Of ooit gehoord voor dezen?
Zoo droef en wreed getoog,
Zoo schroomelijke daed;
Zoo heijlig schendig feijt,
Zoo onherstelbaer quaedt.

- 3° Ten was u niet genoeg
de dooling te verdeden;
te voeden in den schoot,
den ondergang der zeden;
te haeten alle tugt,
en, tot ons ongeval,
een algemeen verderf
te brengen overal!
- 4° Ten was u niet genoeg,
den eigendom te schenden;
u borgers evenzelfs
in ballingschap te zenden;
en al wie deugdzaam was,
en u durf wederstaen,
met schanden en met smaed,
met boeijen te belaeen.
- 5° Ten was u niet genoeg,
Dat gij, nu schier vijf jaeren,
Zoo veel onnoozel bloed,
Als met geheele baeren,
Hadt tegen regt gestort
En u bezoedelt had
Met alle rooverije
En brandstigt bovendat.
- 6° Ten was u niet genoeg
Dat gij (o! bitter schanden)!
hadt inn des priesters bloed
gewasschen uwe handen,
Omdat zij onbevreesst,
Als mueren voor Godts kerk,
Zig stelden tegen u
En u verfoeijlijk werk.
- 7° Uw dolle razernij,
Die u had ingenomen,
En was nog even dan
ten eijnde niet gekomen;
Naer dat g'uijt enkel vraek,
Die gansch uw hert bezat,
Den autaeer en den throon
omver geworpen had!
- 8° Maer opdat alle volck
in vreedheijd u zou weijken
Hebt gij (o! droef gedenck,

*Ik sidder, ik bezwijk)!
zeer schandelijk vermoort
die u beminde teer,
Louis, den franschen Vorst,
Den koning, uwen heer!*

- 9° *Dat hoeft, dat dierbaer hoeft,
Een kroon gewoon te draegen,
Hebt gij door 't moorders bijl
Doen van de schouders slaegen,
En die geen edelman
te voren raeken mogt,
door de handen van den beul
zeer vreed om hals gebrocht.*
- 10° *O spijt! O grouzaem werck!
dat nooijt en is geweten
dat niemand wie het hoort
zijn leven zal vergeten,
O! boosheijd zonder grond
O! nooijt bedagte smaed
Die al wat vreed kan zijn,
in vreed' te boven gaet!*
- 11° *Eylaes! Eylaes! Eijlaes!
wat mensch en zou niet treuren,
Wiens ziel is niet geperst,
Wiens hert en zou niet scheuren,
Wie zag er boozer daed
te voren ooyt geschiên,
Wie kan er boozer staek
in duijzend eeuwen zien!*
- 12° *O slag! O ! drooven slag!
O slag maer eens gegeven,
Maer die zoo menig man
Nog kosten zal het leven!
O ! slag! wel in den hals,
maer misslag in 't verstand,
die verder word gehoord
als in ons Vaderland.*
- 13° *Dat bloed, dat edel bloed,
Van zoo een hooge waerde,
Vereyst verdiende straf,
roept vraek door gansch de aerde,
Tot in den hemel selfs
die zoo boosaerdig feijt
in gramschap vreken zal
nog binnen korten tijd.*
- 14° *O wederspanning Volck,
die moort door u bedreven
mag vrij met enkel bloed
Voor eeuwig zijn beschreven,
op dat alwie naer ons*

*Uw grouwel daeden hoort,
Verfoeye uw bedrijf
en vrede vadermoort.*

15° *Alwie uw snoode daed
Naer ons eens zullen lezen
Die zullen vol van spijt
op u verbittert wezen,
Jae, uwe kinders selfts
Die zullen even sterck
Vervloeken uw gedrag
En uw mordaedig werck.*

16° *Eijlaes gesalfden Vorst,
Beweenelijken koning,
Ellendigen monarch,
Slag offer van de dôling,
Hoe bitter is uw lot,
hoe droof uw ongeval
dat ik van nu voortaan
altijd beweenen zal.*

17° *Gij die te voren waert
den lust der hooge staeten,
de liefde van uw volck,
den room der onderzaeten,
Den vaeder van uw land,
hoe wird gij zoo den smaed
En van dit zelve volck
het voorwerp van den haet?*

18° *Het was gedugten vorst,
't was om geen ander reden
als omdat uwe deugd
Was strijdig aen hun zeden,
omdat gij uw gemoed
Van doling hebt bewaerd,
Omdat gij nevens hun
Niet ongodsdinstig waert.*

19° *Hierom zult gij voortaan
Van ieder zijn geprezen,
En uw geheugenis
Zal waerd en dierbaer wezen,
Uw dood zal zijn beweend
En hier en overal,
Soo lang men op de aerd
Nog menschen vinden zal.*

(Eijnde)

Tragaediarum Rhitmicarum (Ritmische tragedies)

Finis

(Einde)

Noteert eerst wel dat er veel wagens en karren uit ons dorp de Fransen moesten afhalen en met hen meerijden in de richting van Frankrijk. Zij moesten ook het gevaar van de gevechten de- len en zijn lange

tijd weggebleven. Veel gespannen zijn achtergebleven, ook enige paarden, allemaal tot schade van ons dorp. Herinnert U ook dat zowel paarden als karren en wagens, welke met het keizerlijk leger drie maand voordien waren mee meeggegaan, niet eerder werden ontlast vooraleer de keizerlijken waren teruggekomen.

Het Franse leger is dan te Brustem uit Aken aangekomen op 06 maart 1793, diep in de avond, te 9 uur. *"Als de armeye nu aen-quaem, men hoorde sulck een gerugt in de logt, een half ure verre, dat men zoude gezijd hebben dat het een oordeel was. Zij was zoo haest niet geplaefts, oft met honderden vielen in de huijsen, aten al op wat zij vonden; den geheelen nagt deur trok het soo dick op de catsijde dat men zoude gesijd hebben dat alle menschen vande wereld saemen waeren"*.

Dit voorbijtrekken duurde van 's avonds tot 's anderendaags omstreeks de middag. En er bleven er nog zoveel liggen op de Luikersteenweg, rond de Luikersteenweg, in de *"perckhof"* (25), op de velden daarrond, dat men niets anders zag dan mensenhoofden. Men vertelde dat er daar meer dan honderduizend waren blijven liggen.

Nadat er de hele nacht troepenbeweging in de richting van Brabant geweest was, meenden wij dat de anderen 's morgens ook zouden vertrekken. Maar onze hoop was tevergeefs. De dag na dien zaten alle huizen zo vol soldaten dat men zich in huis niet meer kon bewegen. Die eerste dag werden er honderden boemen uitgekapt, niet alleen onvruchtbare maar ook alle soorten fruitbomen (26). In de huizen werd al het brood en de andere levensmiddelen als boter, kaas en tuinvruchten gestolen. Haver en koren haalden zij van de zolders. Zij namen al het hooi, al het stro en alles wat nodig was voor het onderhoud van de beesten van Brustem.

Maar dit was nog maar kinderspel. De tweede dag van hun kampement, braken zij de huisdeuren, die gesloten waren, met geweld open. Indien de mensen nog enig brood, spek, kaas, boter, bier of ander vlees hadden, zelfs in verborgen plaatsen, zelfs in de grond, haalden zij het uit om hun honger te stillen. Men hoorde al veel mensen schreien en weeklagen van honger. Daar bleef geen *"breusel"* (homp) brood meer te vinden in heel Brustem. Geen boter, geen spek, geen kaas, geen vet, niet een druppel bier bleef er over. De haver, die ergens nog verborgen was, haalden zij uit. Hele mijten stro sleurden zij naar de kampplaats. Al het hooi roofden zij uit de stallen en uit de schuren. Koren, tarwe en gerst werden gestolen. De gesloten deuren schoten zij open, ook het deksel van kisten. Zij openden alle *"schaepraeyen"* en namen alles mee wat erin zat: *"ammelaekens, neusdoeken, hemdens, laekens, alderhande kleeren, silvere gespen, horlogiën, goude ringen, fisicken en roeren"*. Zij droegen meubels, potten en ketels naar het veld om te koken. *"Zij schoten de vercken op de straet doodt, sij haelden se uijt de stallen, soo veel dat er huijsen waeren; daer sij er 12-13, jae tot 21 toe stolen. Sij stolen alle het hout uijt de huijsen, jae bancken en selfs tot vensters toe die sij aen de huijsen abraeken om te branden"* (27).

Zij roofden al het tin en koper dat zij konden vinden. Zij dolven in vele huizen de bodem op om te zien of er niets verborgen was. Dat gebeurde ook in schuren en hovingen. Zij haalden

op veel plaatsen kisten en ook geld uit de grond. 't scheen dat de duivel het hun aanwees. *"Sij stolon de schaepen uijt de stallen, dog verscheijde waeren gevlugt. Sij braeken de koestallen open en haelde ze uijt. Sij stolon perden; doch de beesten wierden veel gevlugt. Daer bleef niet eene hinne nog duijven"*. Keukengerief dat breekbaar was, zoals tassen, potten, pinten kroegen enz. sloegen zij in stukken. De steenkolen die de mensen hadden om te stoken, haalden zij uit en droegen ze naar de legerplaats. De bedden werden opengesneden en de pluimen uitgeschud. De overtreksels namen zij mee. De bedgordijnen sneden ze af; stoelen, tafels en schilderijen kaptten zij in stukken. De mensen werden mishandeld: ze wierpen ze tegen de grond, zetten hen de sabel op de hals, de bajonet op het hart en dwongen hen also alles af te geven. De mensen werden betast van boven tot onder, ja, tot in hun broek toe, of zij geen uurwerken, zilveren gespen, gouden ringen of geld bij zich hadden. Zij sleepten de mensen met de haren langs de grond om hun geld te eisen.

Zij hebben een zekere Gerard Moria (28), om een paar zilveren gespen, die hij in zijn zak had en niet wilde afgeven, geslagen. Er stond ene achter hem met de bajonet tegen zijn rug. Op de zijkant stond ene met de kolf van zijn geweer, die hem met zijn hoofd tegen de stenen duwde. Voor hem stond ene met een degen, die hem twee zodanige steken gaf dat het bloed tot in zijn broek liep. Een steek was op zijn hart; maar zij hebben in een been gestoken, anders staken zij hem juist in het hart. Hij heeft uiteindelijk de gespen moeten afgeven.

Niemand durfde in zijn huis blijven omdat het binnen krioelde van de soldaten. Zij die in huis bleven en soms aan de deur kwamen kijken, hoorden de hele dag honderden bevende stemmen, altijd maar om hulp roepend. Geen barmhartigheid, geen geschrei, geen geweën, geen klachten van hongersnood wilden de Fransen aanhoren. Zij liepen rondom de kerk en de kapel en keken door de vensters lijk razende wolven. Eens vonden zij onze pastoor (29) en kapelaan (30), ergens in een klein huisje, vermomd als boeren. Ijlings konden zij de vlucht nemen of zij werden vermoord. De Fransen achtervolgden hen over hagen en door waters en schoten meerdere malen op de vluchters. Zo moesten onze arme herders gaan dwalen.

De derde dag was het weer verschrikkelijk. Veel mensen die hun woning hadden moeten verlaten, zaten verscholen achter hagen en struiken. De Fransen begonnen de huizen af te breken en wilden ze in brand steken indien dit niet belet was geworden. De vrouwen onteerden zij met geweld. Indien men aan de deur kwam hoorde men steeds hulp, hulp roepen. Hongerige mensen liepen al wenend over straat. Iedereen werd aangerand. Zij trokken hen de klederen van het lijf. De kapel, waarin veel mensen gevlucht waren, wilden ze met *"bicken en axen"* openslaan, maar gelukkig werden ze verjaagd door een overste. Ook de kerk wilden ze bestelen, daarom werd een kanon voor de deur geplaatst. Maar, God zij geloofd, een generaal belette dit.

Zij wierpen de vrouwen tegen de grond om hen, indien zij hun gouden ring niet konden uitkrijgen, de vinger af te kappen. Maar enige boeren hebben zich dapper daartegen verzet: *"den eenen met eenen zeijsssem, den anderen met eenen vleugel, den anderen met eene schup en gaffel sloegen de franschen, alhoe- wel sij zeer sterk waeren, van agter soo geweldig op den kop en door het lijf,*

dat sij langs de aerde met bebloede koppen henen rollen; twee wilden losbranden op de boeren, maer hunne roer ginck niet af, waerop eenen boer eenen van die twee met eenen steen soodaenig voor den kop wirp dat het bloed aen neus en mond uijtspronck". Een andere soldaat had in tegenwoordigheid van boeren een schaap uit een stal gehaald. Zij hebben hem dadelijk achtervolgd, sloegen hem zodanig op het hoofd dat hij tegen de grond viel, waarop al de Fransen op het onderste dorp (31) de vlucht namen en de boeren deden hen al- lemaal door de vijver van de burcht en door de beek springen, want zij wierpen van op de burcht met stenen. Dit duurde echter niet lang, want enige dragonders kwamen ter hulp en sloegen een boer een zodanige snede in het hoofd dat hij voor dood bleef liggen. De andere boeren gingen lopen want er kwamen zodanig veel dragonders, dat de boeren zich hebben moeten verbergen en niet meer te voorschijn durfden komen.

Zij dwongen ook de mensen met het pistool op het hart, hun geld af te geven. Op uw blote knieën vallen kon niet baten. Op de dijk aan de oude burcht werden kanonnen opgesteld om vandaar te schieten indien de Oostenrijkers moesten opdagen. En de arme dorpingen zaten weer met de schrik. Men dacht dat zij hier zouden *"battaille gemackt hebben, vermits sij overal de canonnen stelden"*. In de pastorie bleef er niets goed meer over, nog niet voor de waarde van een kroon. Zij sloegen de bijenkorven vol bijen bij de boeren in duizend stukken. Tijdens de nachten dat het leger te Brustem in het veld lag, zou men gedacht hebben dat Brustem helemaal in brand stond, want het hele veld door zag men honderden vuren. Ook stond het veld vol kuilen en greppels, waar de soldaten in en tussen lagen, allemaal tot leed van de landbouwers. Het was jammer om te zien van al die schone aanplantingen. De beplantingen en de dreven van wilgenhout, die aan de gemeente Brustem toebehoorden en zo mooi waren in het voorjaar, kaptten zij uit. *"Soodat er van deze en meer andere, met duijsende en duijsende in Brusthem vernielt warden"*.

Honderdmaal op een dag ging men loeren of de Fransen nog geen aanstalten maakten om te vertrekken, zo groot was het verlangen van de dorpsbewoners om hen te zien weggaan. Nadat de beklagenswaardige parochianen van Brustem drie en een halve dag met de plunderingen, inleveringen en hongersnood waren overvallen geweest, heeft het de barmhartige en altijd *"gebenedijde"* God liefd, dat zij zouden opstappen. Maar zij waren ook door de nood gedwongen, want in Brustem was niets meer te roven. Daar liepen de mensen hongerig over de straat.

"Dese bovengenoemde ellenden en goddeloose wercken hebben veele parochianen van Brusthem doen uijt treuren en in het duijster graf doen neder daelen, gelijk gij, Alderliefste, hier naer hooren zult".

Ze zijn dan op 09 maart 1793 omstreeks 11 uur 's nachts vertrokken, na hier 3 dagen en 4 nachten gekampeerd te hebben. Het gebeurde in de allergrootste stilte omdat de keizerlijken reeds zeer dicht genaderd waren. 's Morgens vonden de Brustemnaren het Singelveld leeg: de Fransen waren weg, maar de arme mensen huilden van de honger. Iedereen die zich achter houtgewas verscholen had, kwam terug naar zijn haardstede. Maar zij vonden hun woningen leeg en beroofd. Zelfs zij die meenden dat ze hun verborgen schatten zouden terugvinden, kwamen bedrogen uit.

"Oh! wiens hert en soude niet trueren als men dese tragedie met aendagt overleest. Ul:, alderliefste naerkomelingen, ul: zegge ik, ul: oogen moeten leken van traenen sulks hoorende oft uw hert moet harder als steen zijn".

Tot 's morgens toe liepen er nogal wat rovers rond, maar ze werden meestal door de boeren en burgers vermoord. Diezelfde ochtend, omstreeks 8 uur, kwam de voorhoede van de keizerlijke huzaren, 8 man sterk, aangereden.

Noteer dat de Fransen voor zij vertrokken in de abdij van St-Truiden en in de gildehuizen van de schutters poeder en vier lonten hadden geworpen om de stad te laten afbranden. Maar de lonten doofden uit.

De keizerlijke "avantgarde" aanzagen alwie zij vonden als Fransen. Zij werden te Sint-Truiden in triomf ontvangen; met wijn en andere giften vereerd. 's Anderendaags als de "Carman-niollen" (Fransen) rond Tienen in het veld lagen, kwamen er omstreeks 9 uur 's morgens 800 huzaren uit de richting Loon naar Brustem afgezakt. Ze vielen de huizen van Brustem binnen. Er was een getier en gedruis van paarden in het dorp of de hel was losgebroken. Ze waren zeer onbeleefd tegenover de inwoners omdat er niets meer te halen was. Zij eisten van het dorp ha- ver en hooi voor hun paarden, maar een zekere burger van Brus- tem, in wiens huis een wachtmeester gelogeed was, is hem zo- danig te voet gevallen en heeft alle plunderingen verteld. De wachtmeester heeft dan 5 huzaren naar Hasselbroek (32) en Jeuk waar nog niets gestolen was, gestuurd om hooi en haver te halen voor hun leger te Brustem.

"S'avonts quaem den Vrijschoor oft jaegers der kijserlijke ar- meye, dewelke te St Truiden stil bleven tot 's morgens; 's morgens sijn die wijnige jaegers de fransche armeye te Thie- nen gaen attaqueren, welke jagers de franse armeye door Thie- nen joegen; maer de fransche canonniers hadden in de Thinesche straeten eenige canonnen met cartassen gelaeden geplactst, met welke sij op de kijserlijke jaegers, dewelke de geheele fran- sche armeye meteenen onblusselijken iever en kloekmoedighij opvolgden, met geweld schoten, soo dat er wijnige jaegers overbleven.

Den dach daer naer quaem de groote armije der kijserlijke af met Prins Carolus (33) en generaal Coubourg (34), broeders des kijser (35); van dese armije hadt een groot deel in dat arm Brusthem wederom gelogeed, maer hadden nog al redelijk wel met de menschen geleeft. De armije trock van het beginnen en criecken van den dagh tot 's middags toe, sonder ophouden al- tijd volck, met 10 dick in gesloten liniën". Toen de generaals St-Truiden binnenreden, riep iedereen: *"Vivat Franciscus, vi- vat"*. Het klokkenspel speelde zolang het leger passeerde.

Opnieuw had de keizerlijke voorhoede het Franse leger te Tie- nen aangevallen, maar ze moesten al vechtend Tienen terug ont- ruimen. Zeer veel burgers uit Tienen, vrouwen en kinderen moesten de stad ontvluchten. Hier werd een burger gedood, daar werd een andere gekwetst en dergelijke avonturen moesten de burgers ondergaan. Deze arme burgers, vrouwen met hun kinderen aan de borst, liepen naar St-Truiden en lieten hun meubels en bezittingen achter. Deze mannen

en vrouwen maakten een jammer- lijk gehuil en getier.

Dan werd het keizerlijk leger in gesloten gelederen opgesteld tegen de Fransen. Zij vochten de hele dag door tot diep in de nacht met zulk een geweld, met zulk een dapperheid, met zoveel kanonnen en zo dicht bij Tienen, dat de vensters tot in Brus- tem rammelden. Het aanhoudend gebrul van de kanonnen was ver- gelijkbaar met een geweldige slagregen. Zo waren beide legers tegen elkaar bezig. Tegen de avond moesten de Fransen wijken tot buiten Tienen, maar men kon nog niet van een overwinning spreken.

Toen de keizerlijken naar Tienen trokken namen zij alle boeren die geen 70 of 80 jaar waren en die ze op straat vonden met zich mee. Ze haalden ze zelfs uit de huizen en stallen. Sommi- gen waren amper 15 jaar oud. Deze opgeëiste boeren moesten schansen graven, doden begraven en de wegen berijdbaar houden. Hun leven stond al van de eerste dag tussen duizend gevaren. Zij werkten juist achter de eerste linie tegenover de vijand. Honderden keren moesten zich tegen de aarde werpen om te ont- snappen aan de kanonballen en bommen. Soms zagen zij vlak voor hun ogen hele gelederen soldaten door het geweld der kanonnen neervallen en in stukken gereten worden. Deze ongelukken en vreselijke dood kon ook elk ogenblik de arme dorpeelingen van Brustem treffen. Niemand durfde vluchten. En zij, die nog in Brustem verstoken zaten, moesten wegrekken naar afgelegen dor- pen of zich buiten het dorp tussen de heggen gaan verbergen.

Bij het kriecken van de dag waren de beide legers al weer hevig in de strijd gewikkeld en aan de twee zijden had men een onge- looflijke moed. Nu moest 't ene leger wijken, daarna het ande- re, lijk Mars, de oorlogsgod hen wilde genegen zijn. Het al- lertzwaarste gevecht was die dag te Orsmaal en Dormaal, tot Landen toe. Daarom, geloof ik, zal die slag in de toekomstige kronieken de slag van Orsmaal en Dormaal genoemd worden (36).

Omstreeks 10 uur in de voormiddag stonden beide geweldige le- gers met een klein geschut tegenover elkaar. Het klein geschut hoorde men tot op de vestingen van Sint-Truiden, zo hevig was het en het duurde anderhalf uur lang. Het was alsof men hele handvullen zout in het vuur geworpen had. Soms was het zware kanon ertussen te horen. Denk maar eens wat een mensen verslonden werden, met honderden en met duizenden. Het zware ka- non der Oostenrijkers was al teruggetrokken tot op den berg voorbij Berg-op-Zoom (37). De overwinning hing "*tussen hangen en worgen*". Alle mensen beefden van schrik want het scheen dat de keizer die slag, waar zoveel aan gelegen was, zou verliezen. De arme Brustemse parochianen moesten nog altijd paraat staan op het slagveld en hun leven aan duizend gevaren bloot- stellen. Er werd tot diep in de nacht gevochten, met groot verlies van volk en paarden aan beide zijden.

Den derden dag waeren bijde dese legers wederom heel vroeg aen het vechten; 's morgens moesten de franschen retireren tot groot verlies van hen. De brabantse boeren die zeer overvallen warden van de fransche, stelden zich daer tegen en ver- nielden veele franschen. Ondertusschen waeren sij nog altijd bezig met vechten. Naer den middag moesten de Oostenrijksche verre de vlugt nemen. De fransche meijnden de kijserlijke just aen lieuw (36) te

omringelen en deden goeden voortsganck maer de kijserlijke ruitelij reedt met eenen onvervaerden moed met eenig kanon met groote snelhij op hun aen ende begonnen daer goed onder te rammelen, zodat de fransche tot hunne schande welhaest moesten de vlugt nemen.

Volgens de tijding die daer geduerig van de armeye quaem, volgens de geduerige nederlaeg der kijserlijke, zijde alleman ende vreesde dat de kijserlijke de bataillie gans ende geheel soudent verloren hebben, waerom veele menschen uit vrees hunnen paxkens mackden, principael in St-Truijden, ende meijnden al te verlaeten wat sij hadden ende in de bosschen achter heggen en haegen te gaen vlugten; veele menschen soudent ook, indien de kijserlijke hadden moeten loopen gaen met hen meegelopen hebben, selfs de aenzieneljkste, en al verlaeten wat sij hadden.

De oorzaak daervan was ook dat de kijserlijke wijven (39) uijt de armey geloopt quaemen al scrijende en tierende dat de kijserlijke den strijd soudent verliezen.

Maer omtrent den avond hebben de kijserlijke generaels het perdevolck, principael de dragonders van Latour (40), die de voorschreven generaels altijd ontzien hadden en nog ontzaegen gaen commanderen en sij hebben de zaak gaen riskeren, gewonnen of verloren, ende alsdan hebben de generaels gelijk in eene geweldige furie ontsteken, de dragonders van Latour doen onder de fransche vallen met eene geweldige snelheij. Zij zijn dan met een onvervaert gemoed onder de fransche gevallen en hebben de selve met het swerdt soodaenig gemassakreert, dat de menig- te der doode en gequetste bijnae ontelbaer was. Terstont hebben de fransche met ongeslote geleders moeten de vlugt nemen tot hun groote nederlaeg en confues.

Terwijlten sij op de vlugt waeren schoten de kijserlijke hen van agter geweldig op hun lijf. Dese nederlaeg is de fransche zeer schadelijk geweest, want het heeft hun met duijsende en duijsende mannen gekost. Zeer veele perden, zeer veel canon en klijn geschut, is in de Oostenrijksche hun handen gekomen, verschijde perden, poederwagens; veele fransche wirden gevangen genomen. Ende al wat een vlugtende leger moet in het veld laeten bleef aen de kijserlijke.

Zoo haest als dese tijding quam was er eene groote blijdschap onder alle onse landslieden die tot er dood waeren vol anxt en schrick geweest.

Zoolang als dit gevecht geduert hadde, lag Brusthem vol kijserlijke wagens met henne wagemannekens, zoo men die in dien tijd noemde; dese waeren seer groote schelmen en dieven, want sommigen van hun slijpden de menschen van Brusthem met de haeren van hun bedt om al doen te geven wat sij vraegden, hetgeen aen de parochianen van Brusthem door het rooven der fransche ergens overgebleven was.

Alle oogenblikken kregen dese tijding dat sij moesten retireren ten tijde van den slag. Soo haest sij tijding kregen spande seffens henne perden in de waegens ende joegen en reden met alle haest allegelijck aen al wat de perden kosten geloopt. Voortijds waeren sij qualijk boven gelinden, oft daer quaem tijding dat sij moesten wederkeeren. Aenstonds waeren sij wederom te Brusthem, ende dit duerde soo lang als den slag duerde; dan gingen sij wederom loopen,

dan quamen sij seffens wederom. Denckt wat schrick voor de gemeijntenaeren van Brusem, ziende dat dese wagens loopen gingen, waeruijt alleman vast besloet dat de kijserlijke de bataillie zouden verspelen. En kont gijl: dan, alderliefste met recht van ons niet zeggen dat wij in dien tijd de alderellendigste schepsels waeren; maer deze ellenden moesten aen onze zonden toegeschreven worden, dewelke nog grooter ellenden moesten verdiend hebben, gelijk gijl: hier naer hooren sult.

Als nu de fransche dese bataillie verloren hadden, hebben sij, eersij in Vranckenrijk terug waeren nog 2 of 3 mael tegen de Hoogduijtsche slag geleverd. Zij hebben nog eenen bloederigen slag geleverd op den Eijseren berg (41), in Brabant; dezen slag heeft veel menschenbloed gekost maer de fransche..... van zelven, naer veel vloedstorting van bijde zijden.

Aen Mons (42), een staet in Brabant, hebben sij wederom deftig gevochten en de franschen hebben hier alweer verloren ende alsoo sijn sij gejaegt tot binnen de paelen (43) van Vranckenrijk.

De victoriëns die den kijser altijd gehad heeft, hebben de dragonders van Latour ende zijne cavallerie hem altijd toegebracht; ook zijn grenadiers, want dit is het eerst vroom en vast volck dat in de wereld te vinden is.

De fransche zijn altijd wel 6 man op eenen kijserlijke geweest, en nochtans sijn de fransche verschijde keeren verslaegen geweest.

Het was hoog tijd dat de fransche uijt ons land gedreven werden want daer waeren veele wetten bereid die ons gansch nadeelig waeren, onder andere soudent sij al de jonckhijde van ons land getrockken hebben om soldaet te zijn ende naer den oorlog te trekken; denckt wat schrick voor de jonckhijde van ons land die liever zouden achter land gaen daelen hebben als tot sulck droovig..... te komen".

- 01.-De kroniekschrijver schreef zijn tekst pas in 1797 vermits hij voornemens is de tragedies van 1792 tot 1797 te verhalen. Maar hij begint in 1780.
- 02.-"*ten halve schoof*", betekende dat de opbrengst gedeeld werd door de grondeigenaar en de pachter.
- 03.-Willem de Stappers.- ST.°25.07.1735-+Maastricht 05.12.1792
-z.v. de Stappers Pierre-Jean, +08.05.1757, en Isabelle de Scabeux of Schabergs, die acht kinderen hadden.
-huwde in 1764 Catharina-Gerardine Vanderstraeten, °Hasselt, 1745, wed. van Guillaume Roelants.
-vader van:
-Pierre-Antoine, °28.08.1764.
-Winand-Frédéric-Gisbert, °03.03.1766.
-Théodore-Gerard, °17.12.1767.
-Guillaume-Jean-Corneil, °16.09.1769-+09.10.1774.
-Robert-Gerard, °ST.30.08.1773, kanunnik.
-Louis-Godefroid-François-Renier,- ST.°10.06.1775-+10.03.1845.
-Isabelle-Cornélie-Wilhelmine-Julienne, °ST.19.06.1778-+Hasselt 14.02.1817, (x 28.01.1807 baron de Heusch uit Kortesseem).
-catharine-Cornélie-Jeanne, °01.06.1779-+06.06.1779.
-Alexandre-Guillaume-André, °17.10.1780.
-Jean-Pierre-Marc, °26.04.1782-+22.06.1782.
-Catharine-Guillelmine-Gérardine, °26.09.1783.
-Charles-François-Guillaume, °11.11.1786.
-Joseph-Constantin-Charles-Maximilien, °05.07.1788.
-Marie-Françoise-Frédérique, °03.02.1790 (x Jean-Théodore-Ferdinand- Leopold de Menten de Horne)
-kocht de heerlijkheid Brustem op 24.03.1778.
-woonde ook in de Ridderstraat te St-Truiden, naast Joseph Laurent Hubar (op het kleine driehoekige pleintje).
-hij overleed te Maastricht tijdens zijn vlucht voor de Fransen op 05.12.1792 en werd begraven in de St-Servaas-kerk, waar een gedenksteen aan hem herinnert als "*seigneur de la terre libre de Brusthem, de la noble cour et dependance*".
-was heer van Neer- en Overhespen, Gussenhoven, Meensel, Kortenbos en Brustem.
- 04.-Vanham François, afkomstig van St-Truiden, was drossaard te Brustem. Hij werd aangesteld op 16.08.1761 door de dorpsheer van Brustem, abt Nicolas de Spirlet en nadien bevestigd op 04.05.1778 door Willem de Stappers.
- 05.-Moria Gerard.- Br.°27.01.1738-+22.03.1824.
-z.v. Jan Moriens en Barbara Adjudant.
-huwde op 24.05.1769 met Catharina Pexsters, °Zep.24.01.1733-+Br.03.05.1804.
-vader van:
-Barbara, Br.°24.07.1771-+28.09.1801 (x 09.02.1796 Simon

- Van Ormelingen, Br.°05.07.1768-+22.12.1840).
- Egidius, Br.°19.12.1772-+13.01.1803, jonkman.
 - Jean-Arnold, Br.°22.05.1774-+25.05.1819 (x Catharina Van Boven, Ord.17.05.1777-+Br.02.12.1804).
 - hij overleefde zijn vrouw en drie kinderen.
 - armenmeester 1790-1797 (*répartiteur*)
 - kerkmeester 1794-1797.
 - kapitein St-Jorisgilde in 1764.
 - lid van de "conseil municipal" in 1806.
 - overleed in 1824, 86 jaar, "*in het huis, gelegen neffens den Kapelhof*". Dit huis huurde hij van de kerkfabriek sedert 1770.
 - Gerard Moria was de vader van de vermoedelijke schrijver van de kroniek.
- 06.-Moria Egidius.- Br.°11.10.1743-+04.12.1830.
- z.v. Jan Moriens, Br.°1717-+26.12.1791, en Barbara Adju-
dant, +Br.30.04.1767.
 - huwde op 07.01.1772 met Catharina Waernis uit Rummen,
+Br.10.03.1814.
 - uit dit huwelijk werden geboren:
 - Barbara, Br.°1772-+03.12.1801 (x Henri-Jacobus Bormans).
 - Tilman, °Br.1774.
 - Johanna, Br.°1776-+16.11.1800.
 - Maria, Br.°1778.
 - Joannis, Br.°01.04.1779-+17.03.1795.
 - Egide, Br.°12.12.1780-+31.12.1782.
 - Egidius, Br.°sept 1783-+20.11.1787.
 - huwde een tweede maal op 14.07.1814 met Maria-Joanna
Briers, spinster, Br.°08.06.1787, d.v. Jacobus Briers,
wever, en Maria Steukers, spinster.
 - uit dit tweede huwelijk werden geboren:
 - Gerard, Br.°1814, (x Marie Stas, °Br.1808).
 - Anne-Barbe, Br.°1817.
 - Anna-Maria-Catharina, Br.°1819.
 - armenmeester in 1795.
 - landbouwer in 1797.
 - volgens onze gegevens is Gilis Moria nooit "*echevin*" van
Brustem geweest, wel stond zijn broer Gerard later in
1806 vermeld als lid van de "*conseil municipal*" (R.A.M.-
Frans archief, nr. 927, document nr. 77)
- 07.-In 1786 was Claude-Bartholomeus Walter schout tot 23 nov.
Hij werd opgevolgd door zijn zoon Bartholomeus-Joannes
Walter, die op 09.01.1787 benoemd werd.
- 08.-Willem de Stappers verbleef met zijn gezin meestal in zijn
herenhuis in de Ridderstraat te St-Truiden.
- 09.-Cubitus = lengtemaat zolang als een voorarm tot aan de
elleboog. De schrijver was in 1788 slechts zestien jaar
oud en heeft misschien vallende sterren gezien.
- 10.-Jozef II, keizer van Oostenrijk van 1780 tot 1790.
- 11.-Prins-bisschop Constantijn Franciscus van Hoensbroek
regeerde van 1784 tot 1792. Hij werd in 1790 vervallen
verklaard door de Luikse revolutionairen, maar keerde te-
rug met de Oostenrijkers.
- 12.-Palts komt van het Latijn palatium = paleis.

Eertijds bedoelde men een burcht waar de Duitse keizers zich voor de rechtspleging ophiielden. Daarna titel van een persoon aan wie de Duitse keizer enkele bepaalde soevereine rechten verleende: paltsgraaf, paltsprins.

- 13.-Meester Pierre.- °ST.1778-+1822
 - z.v. Charles Meester en Maria Barbara Loyens.
 - huwde met Theresia Hubar.
 - in 1800 was hij maire van St-Truiden, in 1805 vrederechter.
 - de plunderingen in 1789 zullen wel plaatsgehad hebben in het huis van zijn vader.
- 14.-"In den Wolf" was een herberg op de Markt te St-Truiden. Deze herberg was gelegen op nr. 10. Hier kwam later restaurant "Henri IV" en tegenwoordig de helft van de Kredietbank.
- 15.-Bodeu = Widooie bij Tongeren.
- 16.-Koning Lodewijk XVI was gehuwd met Marie-Antoinette, dochter van keizer Franz-Stephan en Maria-Theresia. Marie-Antoinette was dus de zuster van keizer Jozef II.
- 17.-Elzas ligt in Frankrijk in de omgeving van Straatsburg.
- 18.-Koblenz: stad in Duitsland, aan de smenvloeiing van Rijn en Moezel.
- 19.-Vendée ligt in Frankrijk aan de monding van de Loire.
- 20.-Keizer Leopold II was de opvolger van zijn broer Jozef II in 1790.
- 21.-Het Singelveld is gelegen tussen de Gulleweikens, Begijnenbeemden, de Kraaibekstraat en de huidige Vliegvelddlaan. Het betreft hier het veld het dichtst bij de Singel, vandaar de naam.
- 22.-Saffraanberg, hoogste punt van Brustem, werd omwille van de sterke glooiing naar het zuiden en het westen in het dorp gewoonweg "de berg" genoemd. Omtrent op deze plaats werd het grondgebied van vier gemeenten gescheiden: Brustem, Groot-Gelmen, Engelmanshoven en Aalst. Hier was vroeger een internaat voor jonge meisjes van de zusters ursulinen, daarna militaire kadettenschool en nu Technische School van de Luchtmacht.
- 23.-Willem de Stappers, heer van Brustem sedert 1778 tot zijn overlijden te Maastricht op 05.12.1792. Het is eigenaardig dat zijn overlijden niet in de kroniek vermeld werd.
- 24.-De voornaamste bron is de zogenaamde Clovisbron, dicht bij de burcht. Zij vloeiende in de Hoogbeek, die eigenlijk op een lager niveau stroomde als de haast evenwijdig lopende Melsterbeek. In het Singelveld zijn verscheidene bronnen, die nu benut worden voor de kweek van waterkers.
- 25.-"Perckhof" zal waarschijnlijk Berghof moeten zijn.
- 26.-We weten dat op 15 april 1793 door schout Barth. Joh. Walter en secretaris J.J. Croels een officieel verslag werd opgesteld op verzoek van Catharina-Gerardine Vanderstraeten, weduwe van Willem de Stappers: er waren 472 witte bomen of abelen, 64 Italiaanse populieren, 27 wilgen, 13 essen, 229 appelbomen, 14 perenbomen, 211 kersenbomen, 4 kastanjabomen en 14 notenbomen voor de bijl gegaan, alleen op haar eigendommen.

- 27.-Uit hoger vermeld verslag van de schout blijkt ook dat vrouwe de Stappers nog andere schade aan haar kasteel had:
3 tuinbanken waren verdwenen, de deur van de paardenstal was stuk en enkele honderden voetplanken waren verdwenen. Ook in haar "*huijs en aenhank op den nieuwen steenwegh*" werd gevisiteerd: alle deuren en vensters waren afgebroken. De stallen hadden geen dak meer.
- 28.-De kroniekschrijver die denkkelijk Eugenius Moriens of Moria was, schijnt alleen de familie Moria bij naam te kennen en waarschijnlijk wou hij ze in de bloementjes zetten
- 29.-Damaas Luyckx was pastoor van 1783 tot 24 aug. 1793. Hij werd mishandeld door de Fransen, de Luikenaars en de Oostenrijkers.
- 30.-Bartholomeus Ludovicus Schoonaerts was kapelaan van november 1792 tot 1805. In 1807 werd hij pastoor en overleed te Brustem op 25 juli 1822.
- 31.-De benaming Onderste en Bovenste Dorp houdt waarschijnlijk verband met de vroegere heerlijkheid. Het Hoogdorp zou het meer oostelijk gedeelte van het dorp met het vroegere waterkasteel hebben bestreken, terwijl het Laagdorp het westelijk gedeelte met de burcht omvatte.
- 32.-Hasselbroek: gehucht van Jeuk.
- 33.-Aartshertog Karel-Louis van Oostenrijk, °1771-+1847, was de derde zoon van keizer Leopold II, °1747-+1792. Hij werd op 18 maart 1793 gouverneur-generaal van de Nederlanden en deed zijn intocht in Brussel op 28.04.1793. Zijn oudere broer Frans II was keizer sinds 01.03.1792.
- 34.-Generaal hertog van Coburg was de bevelhebber van het keizerlijk leger, dat 40.000 soldaten telde, waaronder 10.000 ruiters.
- 35.-De keizer van Oostenrijk was toen Frans II, °feb. 1768-+1835. Hij was de zoon van keizer Leopold II, °1747-+01.03.1792.
- 36.-Deze slag staat bekend als de Slag van Neerwinden, 18.03.1793. Door deze nederlaag verloor Frankrijk gans België. Te midden van het uitgestrekte veld staat een aandenken aan deze veldslag, die gewonnen werd door Josias van Coburg.
- 37.-Berg-op-Zoom: een hooggelegen plaats te Wilderen, ten zuidwesten van St-Truiden. Vroeger kruiste daar de spoorweg Tienen-St-Truiden, de rijksweg St-Truiden-Tienen.
- 38.-"*Lieuw*" = Zoutleeuw.
- 39.-In die tijd werd een leger steeds gevolgd door allerlei vrouwen.
- 40.-Latour: een Oostenrijks legeraanvoerder.
- 41.-"*Eijzeren berg in Braband*" = waarschijnlijk een hoogte dicht bij Leuven, waar gevochten werd op 21 maart 1793.
- 42.-Mons: de stad Bergen in Henegouwen.
- 43.-"*de paelen*" = de grenzen.